

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ДОШКІЛЬНОЇ ТА
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

**СТАНОВЛЕННЯ БАЗОВИХ ЦІННОСТЕЙ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 212М
групи

Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Дошкільна освіта

Забара Анна Олександрівна

Керівник: доцентка Казаннікова О.В.

Рецензентка: вихователька

Херсонського закладу дошкільної
освіти №10 санаторного типу

Херсонської міської ради Тупікова В.В.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ДОШКІЛЬНОМУ ДИТИНСТВІ	7
1.1 Ціннісні орієнтації в структурі особистості.....	7
1.2 Розвиток особистості в дитинстві.....	12
1.3 Теоретичний аналіз цінностей дитини дошкільного віку.....	16
РОЗДІЛ 2. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ БАЗОВИХ ЦІННОСТЕЙ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	21
2.1 Емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку.....	21
2.2 Формування у дітей дошкільного віку базових цінностей в різних умовах соціалізації.	27
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42
ДОДАТКИ	45
Додаток А. Матеріал до експрес-діагностики.....	45
Додаток Б. Приклади казок.....	46
Додаток В. Поради батькам.....	64
Додаток Д. Кодекс академічної добросовісності.....	67

ВСТУП

Сучасне суспільство визнає факт дефіциту моральності підростаючого покоління. Це пов'язано з тим, що стара система цінностей зруйнована, а нова ще не створена. Педагоги усвідомлюють необхідність формування духовно-моральних цінностей особистості. У формуванні духовно-моральних цінностей особливе значення надається дошкільному періоду дитинства, які вважаються періодом фактичного становлення особистості.

Особистість є динамічною цілісною системою, перебуває у стані постійних змін та розвитку. Особливо значущими є такі зміни в дитинстві. Аналізуючи процес розвитку особистості в дитинстві необхідно сконцентрувати увагу на внутрішніх аспектах цього зростання. Внутрішнім регулятором становлення особистості виступає система ціннісних орієнтацій особистості, яка виступає регулятором і механізмом розвитку дитини. Формування ціннісних орієнтацій є критерієм вікового розвитку дитини. Тому дитинство вважають специфічним виміром формування дорослої особистості.

Формування ціннісної сфери пронизує все життя людини від народження і до старості, але особливого значення цей процес набуває в дитинстві, набуваючи ролі фактора розвитку особистості. Цінності завжди виконують роль орієнтирів, становлять базу для суджень і вчинків.

Цінності є вираженням внутрішнього світу особистості, компонентом її спрямованості. Цінності, формуючись як потреби в індивідуальному досвіді, відображають соціальний та загальнолюдський досвід, привласнюючись індивідом. Дитинство вважається сенситивним періодом для формування цінностей.

Дошкільне дитинство – період, коли закладаються основи всіх функцій психіки та якостей особистості, формуються всі психічні

процеси, інтенсивно розвиваються різні види діяльності, створюються передумови для різнобічного та гармонійного розвитку. Особлива роль у цьому процесі належить розвитку ціннісних орієнтацій як основі розвитку особистості.

Проблема ціннісних орієнтацій набула особливої актуальності в теперішній час. Соціально-політичні, економічні зміни, які відбулись у суспільстві, детермінували його нестабільність, що позначилось на ідеології суспільства, на уявленнях про пріоритет суспільних цінностей. Безумовно, такі зміни відобразилися на ціннісних орієнтаціях людей, особливо це помітно в дитинстві, при відсутності у батьків чітких уявлень про зміст виховання, розмитих цінностях.

Формування духовно-моральних цінностей починається вже з дошкільного дитинства. Таке уявлення ґрунтується на тому, що представники різних наукових шкіл, як зарубіжних (А. Адлер, А. Бандура, К. Лоренц, А. Маслоу, К. Роджерс, З. Фрейд та ін.), так і вітчизняних (Г.О. Балл, М. Боришевський, Л.С. Виготський, О.Р. Лурія, Д.Б. Ельконін, В.С. Мухіна та ін.) надають особливе значення періоду дошкільного дитинства в становленні особистості і її ціннісних компонентів.

Актуальність дослідження ціннісних орієнтацій дитини обумовлена суспільним запитом, оскільки цінності є духовним орієнтиром життєдіяльності особистості, її повноцінного розвитку.

Об'єктом дослідження є особистісний розвиток дитини дошкільного віку.

Предметом дослідження є становлення базових цінностей дітей дошкільного віку.

Мета дослідження - проаналізувати особливості процесу становлення ціннісних орієнтацій дошкільника.

Завдання дослідження:

- Охарактеризувати місце й роль ціннісних орієнтацій в структурі особистості.

- Розкрити особливості розвитку особистості в дошкільному дитинстві.

- Проаналізувати специфіку системи цінностей дитини дошкільного віку .

- Експериментально дослідити зміст та особливості ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку.

- Визначити шляхи формування у дитини базових цінностей.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали теоретичні положення психології про особливості формування особистості в дитинстві (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, Л.І. Божович, С.Д. Максименко, Д.І. Фельдштейн), погляди на освітню ситуацію в аспекті ціннісної парадигми (Г.О. Балл, М.Й. Боришевський, Л.І. Соловійова, О.В. Тесленко), уявлення про фактори становлення базових цінностей в дитинстві (К.В. Карасьова, Т.О. Піроженко, О.Д. Рейнпольський, Л.І. Соловійова), уявлення про батьківську відповідальність як чинник становлення ціннісних орієнтацій (А.В. Кишинська, І.В. Кондратець, В.В. Лесик, О.В. Тесленко, О.Ю. Хартман).

Методи дослідження. У ході дослідження застосовувались методи теоретичного аналізу наукових джерел (аналіз, систематизація, узагальнення теоретичних положень), а також методи експериментального дослідження (спостереження, опитування, авторська методика Піроженко Т.І., Карасьової К.В. «Експрес діагностика сфери ціннісних орієнтацій дошкільника») та методи статистичної обробки даних (частотний аналіз, кореляційний аналіз).

Емпірична база дослідження. Центр розвитку дитини «Совеня» м. Херсон

Теоретичне значення роботи полягає в теоретичному аналізі проблеми становлення базових цінностей дошкільника, в уточненні змісту дефініції «ціннісні орієнтації», визначенні чинників формування ціннісних орієнтацій в дитинстві.

Практичне значення роботи визначається виявленням специфічних особливостей процесу формування цінностей у дошкільників. Теоретичний та практичний матеріал дають можливість їх використання в процесі формування ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку.

Апробація. Провідні ідеї та положення дослідження були представлені на засіданні кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти.

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного змісту роботи складає 72 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ДОШКІЛЬНОМУ ДИТИНСТВІ

1.1. Ціннісні орієнтації в структурі особистості

У сучасному суспільстві регулятори соціального життя мають різні прояви, серед яких ідеали, соціальні настанови, правила та норми, мотиви вчинків та поведінки. Названі феномени утворюють ієрархічну структуру, на горі якої знаходяться цінності.

Цінність визначають як точку зору, що не залежить від обставин, це критерій, яким керуються.

Однією з найважливіших питань сучасної філософії, психології є проблема ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтації характеризують зміст активності людини, є складовою ставлень особистості до світу, до себе до поведінки, вчинків. Система ціннісних орієнтацій виражає внутрішню основу ставлень особистості до дійсності. Ціннісні орієнтації займають значне місце в структурі особистості, створюючи тим самим свідоме ставлення людини до різних явищ дійсності, цим вони визначають мотивацію поведінки людини [33, с.60].

Оскільки цінності й ціннісні орієнтації є важливою ознакою особистості, необхідно розкрити сутність особистості і місце ціннісних орієнтацій в структурі особистості.

Особистість – людина, яка досягла певного психічного розвитку, у якої склалися власні погляди на оточення, певний рівень само розуміння, набули структури психічні процеси і властивості. Особистість представляє собою онтогенетичне надбання людини, результат складного процесу його соціального розвитку.

В психології поняття особистість використовують у двох напрямках:

1. Будь-яка людина, яка має свідомість.

2. Людина, яка має такий рівень психіки, який дає їй можливість управляти своєю поведінкою й психічним розвитком.

Людина народжується індивідом, а особистістю стає. Сутність особистості характеризується тим, що, по-перше, вона є об'єктом і суб'єктом суспільно-історичного процесу, по-друге, вона є суб'єктом пізнання, спілкування, діяльності.

Аналіз різних підходів до оцінки особистості доводить, що суб'єктивність є найважливішою ознакою психіки. Суб'єктивність характеризує активність, самостійність суб'єкта. Термін «особистість» відображає глибинну природу людського існування.

Особистість представляє собою вищий рівень розвитку людини.

За сучасними поглядами особистість визначають як «систему соціально значущих якостей індивіда, міру оволодіння ним соціальних цінностей і його здатність до реалізації цих цінностей» [32, с.117].

Особистість визначається визначеним рівнем розвитку свідомості, співвіднесеністю особистісної свідомості із суспільною свідомістю. Ця взаємозалежність обумовлюється в свою чергу рівне розвитку суспільства. Властивості особистості детермінують здатність людини до міжособистісних та суспільних стосунків.. Важливою характеристикою особистості є її ставлення до соціуму, до інших людей, до себе, до свого місця в суспільстві та власних суспільних обов'язків.

Людина стає особистістю завдяки освоєнню досвіду попередніх поколінь, який зафіксований у досягненнях науки, культури, в традиціях, системі відносин між людьми.

Центральним утворенням особистості, її вищою якістю є духовність. Цінності є ядром духовності. Для визначення місця і ролі цінностей необхідно розкрити структуру особистості.

Особистість як цілісна система складається із багатьох взаємопов'язаних елементів, кожен з яких має певне функціональне призначення. Ці компоненти створюють структуру особистості.

В структурі особистості виокремлюють рівні чи підструктури:

- соціально обумовлені особливості, до яких відносять спрямованість, моральні якості;
- біологічно обумовлені особливості (тип нервової діяльності, темперамент, задатки);
- досвід, який включає знання, уміння, навички, звички);
- індивідуальні особливості психічних процесів [32,с 121].

Найважливішим компонентом в структурі особистості вважають спрямованість, яка виявляється в цілях, мотивах поведінки, потребах, інтересах, ідеалах, переконаннях, установках..

Спрямованість може бути вузькоособистісною чи мати загальний, суспільний характер, бути нестійкою, залежати від ситуації або тривало визначати стратегію поведінки. Спрямованість пронизує весь життєвий шлях особистості.

Стрижневим утворенням у спрямованості особистості є *ціннісні орієнтації*, які визначають як вибіркові, відносно усталені ставлення до тих чи інших матеріальних чи духовних цінностей.

Існують різні підходи до визначення дефініції «цінність»:

- Цінність як найкраща точка зору індивіда , якій віддають перевагу і яка не залежить від обставин. Виходячи з цього, цінності є узагальненими уявленнями, які люди зіставляють за допомогою міркування не вдаючись до методу спроб та помилок,
- За соціокультурним підходом цінності є елементом культури суспільства.

З поняттям цінності пов'язано поняття «ціннісні орієнтації», які дають можливість людині дотримуватися визначених норм, стандартів, коли вона опиняється в ситуації вибору.

Ціннісні орієнтації є складним соціально-психологічним феноменом, який характеризує спрямованість і зміст активності особистості. Ці цінності визначають схильність до сприйняття умов життя та діяльності в їх суб'єктивному значенні.

Ціннісні орієнтації являються основою прийняття рішень та регуляції поведінки. Суб'єктивна перевага тих чи інших цінностей створюють ієрархію цінностей. Такими цінностями є сім'я, творчість, достаток, кар'єра, честь, здоров'я, піклування про інших тощо. Узгодженість в ціннісних орієнтаціях свідчить стійкість особистості. В системі ціннісних орієнтацій особистості відбуваються зміни, властива певна динаміка й розвиток.

В гуманістичному напрямі аналізу ціннісних орієнтацій виділяють два підходи:

1. Соціологічний.
2. Мотиваційно-психологічний.

Ціннісна орієнтація пов'язує у системне відношення саму цінність як свою теоретичну основу.

Усі ціннісні орієнтації поділяють на три великі групи цінностей:

- 1) духовно-гуманітарні цінності;
- 2) матеріально-економічні цінності;
- 3) раціональні цінності.

Детермінантами ціннісних орієнтацій особистості виступають умови життя та діяльності людини, її схильності, інтереси, потреби [5, с.358]. Потреба людини може задовольнятися по-різному. Поступово у людини формується властивий саме йому спосіб задоволення потреб. Таки спосіб й об'єкт, які приносять людині найбільш приємне переживання, стає для нього цінністю. Кожній людині властива індивідуальна, специфічна ієрархія цінностей, яка пов'язує духовну культуру суспільства та внутрішній світ особистості.

Цінності – це значимість для людини чогось у світі, але тільки важлива цінність здатна виконувати функцію орієнтира.

Цінності є продуктом життєдіяльності як суспільства, так і окремих груп, в той же час, цінності займають певне місце в структурі особистості, вони як би підключають життєдіяльність особистості до життя соціуму. Цінності характеризують сенс життя через засвоєння суб'єктом ціннісних орієнтирів, моделей можливого майбутнього.

Цінності визначають як значущі для людини матеріальні, духовні, природні об'єкти. Суб'єктивне відображення у свідомості цінностей необхідно для формування ціннісних орієнтацій особистості. Специфічним механізмом усвідомлення цінностей є оцінна діяльність людини. Оцінювання властивостей об'єкта (матеріального чи духовного) сприяє усвідомленню значення цього об'єкта для особистості і тим самим формується особливий вид ставлення до нього – ціннісне ставлення [36, с.142].

Цінності завжди виконують роль орієнтирів, є основою для суджень і вчинків людини. Сформованість системи ціннісних орієнтацій є показником зрілості (незрілості) особистості.

Цінності пов'язані з потребами, які є формою безпосередньої життєдіяльності суб'єкта його взаємодії із соціумом, в вони відображають актуальний стан взаємодії із світом, спонукають людину до дії, в результаті чого одні потреби задовольняються й зникають, на їх місці виникають нові. Цінності не є таким динамічними утвореннями, вони засвоюються в узагальненому вигляді.

В психологічному аспекті цінності розуміють як засвоєння її суб'єктом з точки зору того, як вона впливає на задоволення потреб.

Ціннісні орієнтації характеризуються як стійкістю, так і мінливістю, вони завжди соціально детерміновані і взаємозалежні з економічним відносинами.

Отже, ціннісні орієнтації визначають як вибіркові, відносно усталені ставлення до тих чи інших матеріальних чи духовних цінностей. Цінності визначають схильність до сприйняття умов життя та діяльності в їх суб'єктивному значенні.

Ціннісні орієнтації являються основою прийняття рішень та регуляції поведінки. Суб'єктивна перевага тих чи інших цінностей створюють ієрархію цінностей. Ціннісні орієнтації є важливим утворенням в структурі особистості, вони визначають стратегію життєдіяльності особистості. Узгодженість та усталеність базових цінностей свідчать про зрілість особистості. Детермінантами ціннісних орієнтацій є соціальні умови життя, нахили, інтереси, потреби. Формування ціннісних орієнтирів відбувається протягом всього життя, але особливого значення набуває в дитинстві, виконуючи роль фактора розвитку особистості. Ціннісні орієнтації характеризуються як стійкістю, так і мінливістю, вони завжди соціально детерміновані і взаємозалежні з економічним відносинами.

Процес становлення ядра особистості – системи переконань і цінностей найінтенсивніше реалізується саме в дошкільному дитинстві. Тому важливим є аналіз особливостей формування особистості в дошкільному дитинстві.

1.2. Розвиток особистості в дитинстві

Розвиток особистості це зміни її кількісних та якісних властивостей, це розвиток її світогляду, самосвідомості, ставлення до дійсності, характеру, здібностей, психічних процесів, набуття досвіду. Психічні зміни особистості неможливо пояснити лише механічною взаємодією двох факторів – біологічного і соціального. Біологічні властивості виступають як передумови розвитку особистості. Суспільство виступає як умова здійснення діяльності.

Основою розвитку особистості є діяльність, під час якої здійснюється засвоєння особистістю соціальних ролей. На думку науковців розвиток особистості відбувається в таких умовах, коли індивід вступає в активні стосунки з навколишньою дійсністю. Тільки в процесі активної взаємодії із навколишнім світом дитина привласнює суспільний досвід.

Розвиток особистості, її соціалізація включає до себе, з одного боку, процес засвоєння соціального досвіду, з іншого, активне відтворення цього досвіду. Особистість дитини розвивається завдяки впливу дорослих та однолітків, діяльності, якою вона оволодіває, власної активності.

Характеристика вікового періоду здійснюється за схемою характеристики її критеріїв. Такими критеріями є соціальна ситуація розвитку, провідна діяльність та психологічні новоутворення.

Період дошкільного дитинства починається із кризи соціальних відносин, яка є поштовхом розвитку особистості. В цей період у дитини змінюється ставлення до інших людей і самої себе. Відокремлюючись від дорослих дитина встановлює з ними нові стосунки. Дорослий же намагається зберегти попередній стиль стосунків, обмежуючи активність дитини. Така ситуація провокує протиріччя, яке проявляється негативізмом, впертістю, непокірністю, свавіллям дитини, деспотизмом по відношенню до близьких дорослих, їх знеціненням.

Соціальна ситуація розвитку – пізнання дитиною соціальних відносин. Дитина дошкільного віку прагне до суспільно значущої, суспільно оцінюваної діяльності. Однак в реальному житті це прагнення реалізувати неможливо внаслідок особливостей розвитку дитини. Тому розв'язання протиріччя віку пов'язано з переведенням дій в ігровий план [19, с.95]. Провідною діяльністю стає ігрова діяльність, а саме – сюжетно-рольова гра, під час якої дитина опановує світ людських стосунків.

Під час ігрової діяльності формуються психологічні механізми особистості, образ «Я», нові психологічні властивості, нові форми поведінки. Джерелом розвитку особистості є соціальне середовище. Саме взаємодія з людьми, засвоєння соціального досвіду є провідними умовами становлення особистості.

Процес формування особистості дошкільника пов'язаний з розвитком емоційно-вольової сфери дитини, із формуванням інтересів та розвитком мотивів поведінки, все це обумовлено саме соціальним середовищем, в якому перебуває дитина.

Основою переживань дитини дошкільного віку є діяльність дитини, її спілкування з дорослими та однолітками. Емоції дошкільника стають більш узагальненими, усвідомленими та керованими. Дошкільник вже вміє стримувати небажані емоції, підпорядковувати їх вимогам дорослого, підкорятися нормам і правилам поведінки. Важливою ознакою розвитку емоцій є поява функції передбачення. Дитина починає переживати з приводу можливої реакції дорослих [4, с.199-201].

Суттєвих змін зазнають вищі почуття дитини-дошкільника, у неї з'являються інтелектуальні, естетичні, етичні почуття, які є важливою ознакою розвитку особистості дитини. Під час спілкування з дітьми розвиваються соціальні почуття, у процесі взаємодії з дорослими формуються моральні почуття. Виникає і розвивається почуття власної гідності, розвивається самолюбство і почуття сорому [6, с.51]. Також важливою ознакою розвитку особистості дошкільника є поява емпатії. При чому в цьому віці проявляються два види емпатії: гуманістична (спрямована на інших) та егоцентрична (спрямована на себе).

Для дошкільника характерний конфлікт бажань «хочу» і «треба», який розв'язується особистісною поведінкою, дитина починає діяти за зразком дорослого. Поступово розвивається особистісне утворення – ієрархія (підпорядкування) мотивів поведінки. Діяльність дитини

обумовлюється не окремим бажаннями, а системою мотивів, де найбільш стійки набувають головної функції [6, с. 52].

Становлення ієрархії мотивів пов'язано і вольовими зусиллями дитини-дошкільника. На розвиток вольових якостей дошкільника особливо впливає ігрова діяльність. Гра дошкільника передбачає підкорення певним правилам, виконання визначених цими правилами дій. Ігрова діяльність надає смислу вольовим зусиллям, що робить його більш ефективним [6, с.53].

Розвиток особистості дошкільника пов'язаний із розвитком свідомості та самосвідомості дитини. Після трьох років це відбувається в напрямку самоствердження особистості дитини. У дошкільника спостерігається диференціація двох аспектів самосвідомості – самопізнання і самооцінка. Об'єктами самопізнання у дошкільника стають частини власного тіла, мовні акти, переживання та особистісні властивості. Самооцінка дитини дошкільника формується на основі оцінок дитини дорослими. Поступово зростає об'єктивність, мотивованість оцінок та самооцінок [4, с.232]. Однак, самооцінка дошкільника має тенденцію до завищення, що дозволяє дитині почувати себе більш впевнено. Слід також зауважити, дошкільний вік є періодом розвитку моральної свідомості. Для дошкільників властивий моральний реалізм, коли діти вважають, що правила є обов'язковими умовами існування [19, с.96]. Моральний розвиток дошкільника пов'язаний із засвоєнням заданих зразків поведінки, в результаті чого ці зразки стають регуляторами поведінки дошкільника. Моральний розвиток дошкільника відбувається в двох аспектах: розвиток моральної свідомості та формування моральної поведінки.

Таким чином, дошкільний вік є періодом фактичного становлення особистості. В цьому процесі самосвідомість виконує центральну функцію. Дитина починає усвідомлювати себе, свої бажання, дії, які регулюються особистісними нормами. Дошкільник здатний оцінити

себе, усвідомлюючи відповідність власних якостей визначеним очікуванням і вимогам оточуючих. Самооцінка диференціюється та ускладнюється, а також характеризується стабільною позитивною модальністю, яка компенсує травмуючий ефект усвідомлення дитиною своїх недоліків. Образ «Я» дитини-дошкільника є продуктом процесу соціалізації. Важливим особистісним новоутворенням дошкільника є становлення ієрархії мотивів, поява емпатії та самоконтролю, які визначають моральну орієнтацію дитини та поведінку на даному етапі розвитку. Наведені показники особистісного розвитку є основою формування у неї системи ціннісних орієнтацій. Основною умовою особистісного розвитку дитини дошкільного віку є задоволення її потреби в позитивній увазі.

1.3 Теоретичний аналіз цінностей дитини дошкільного віку

Дошкільний вік є періодом, коли фактично формується особистість, розвиваються усі її властивості. Тому саме цей період є сенситивним у становленні системи переконань і цінностей.

В процесі розвитку особистості дошкільника особливого значення набувають внутрішні рушійні сили розвитку дитини – система базових цінностей дитини. Саме ця система є координатором розвитку, регулює перебіг діяльності, зумовлює можливість досягнення цілей, на основі сформованих цінностей. Для оптимізації особистісного розвитку дитини дошкільного віку необхідно володіти інформацією про специфіку, зміст, параметри її ціннісних орієнтацій.

За параметрами носія цінностей цінності поділяють на термінальні (родина, щастя, дружба, здоров'я, природа, гроші) та інструментальні (допитливість, впевненість, сміливість, співпереживання, самостійність).

Аналіз цінностей дозволив виділити їх *компоненти*:

- когнітивний компонент, який свідчить про змістову насиченість системи цінностей дитини і містить оцінні судження, знання про навколишній світ, самого себе;
- емоційний компонент, який характеризує суб'єктивне відношення до об'єкта оцінювання в навколишній природі, соціальному оточенні і проявляється рівнем емоційного наповнення в оцінках, судженнях;
- діяльнісний компонент, який визначає ступінь включеності оцінних суджень в реальне життя дитини, аналізує ступінь сформованості механізмів регуляції діяльності та поведінки дитини.

Сформованість всіх названих компонентів свідчить про готовність дитини діяти визначеним чином стосовно себе або якогось об'єкта, який має особистісне значення для дитини [35, с.57-58].

Формуванні термінальних цінностей поєднується із певним рівнем інструментальних цінностей, але в процесі їх формування спостерігаються певні відмінності.

Формування термінальних цінностей (цінності-блага) відбувається у процесі емоційного ставлення до значимого для дитини об'єкта, формуванні його образу. Такий образ наповнюється не тільки змістом, а і виступає для дитини ціннісним критерієм її поведінки, взаємостосунків із дорослими і однолітками. Привласнюючи такі ціннісні орієнтири дитина навчається контролювати власну поведінку [35, с.59].

Спостерігається етапність у процесі формування термінальних та термінальних цінностей:

1. Формування термінальних цінностей в процесі активного привласнення культурних здобутків людства (відбувається змістове наповнення уявлень дитини про цінність).

2. Формування емоційно-ціннісного ставлення до термінальних цінностей (оцінювання дитиною соціально значущого об'єкту).

3. Формування регулятивної дії термінальних цінностей (здатність регулювати власну поведінку та підкоряти її визначеним цінностям).

Опанування інструментальними цінностями відбувається наступним чином:

1. Засвоєння інструментальних цінностей як способів взаємодії з однолітками (підтримка, співпереживання, захист, збагачення, налагодження).

2. Характеристика оцінки й ступеня значущості інструментальних цінностей для дошкільника (ставлення до прояву цінності у власній поведінці).

3. Наповнення змістом образів інструментальних цінностей і створення уявлень про них.

Формування ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку відбувається під час морального розвитку дитини. Моральний розвиток розглядають як процес засвоєння заданих суспільством зразків поведінки, внаслідок чого ці зразки стають регуляторами (мотивами) поведінки дитини. Засвоєння ціннісних орієнтацій передбачає те, що дитина поступово починає розуміти й усвідомлювати їх значення, а також у неї формується звичка моральної, соціально схваленої поведінки.

На початку дошкільного дитинства діти ще нечітко розуміють своє ставлення до об'єкта. Моральна оцінка ще не відокремлюється від емоційної, термінальні цінності від інструментальних. Наприкінці періоду моральна оцінка та емоційне ставлення диференціюються.

У дошкільному віці починає формуватися уявлення дітей про зміст конкретних термінальних та інструментальних цінностей, це свідчить

про фактичне формування особистості. Також про формування базових цінностей у дітей дошкільного віку свідчить розвиток їх моральної свідомості та моральної поведінки.

Моральна поведінка характеризується дотриманням в реальних життєвих ситуаціях норм, правил поведінки в основі яких лежать цінності. Чисельними дослідженнями доведено, що розвиток моральної свідомості випереджає розвиток моральної поведінки. Діти знають і розуміють як треба себе поводити у визначених ситуаціях, але це знання не завжди переноситься у реальні ситуації. На початку дошкільного дитинства (3-4 роки) лише у третини дітей відбувається перенесення знання про норму поведінки у реальне життя, але вже наприкінці цього періоду, тільки третина не продемонструвала перенесення знання у реальну ситуацію. Можна стверджувати, що в поведінці дитини з'являються достатньо стійки, типові для неї форми поведінки, які свідчать про формування базових цінностей.

Оскільки цінності визначають особистість дитини, вони є результатом виховання дитини. Формування цінностей дитини повинно спиратися на її емоції, необхідною є демонстрація їх важливості. Також цінності не можуть нав'язуватися дитині, їх сила в переконанні, а не у впорядкуванні.

У дошкільному віці оцінні судження про навколишній світ, про себе, інших людей, себе стають більш повними та розгорнутими, що свідчить про досить широкий спектр системи цінностей у дітей.

Дошкільники, особливо старші дошкільники частіше виявляють вже не прагматичну поведінку, таку де, моральна сторона поведінки пов'язана із вигодою для себе, а безкорисну поведінку, яка вже не залежить від постійного зовнішнього контролю, а визначається моральною самооцінкою. Це свідчить, що поведінка дитини із стихійної моральності переходить до свідомого самоконтролю, коли вже моральні цінності починають регулювати взаємини. Дошкільник починає

розуміти, що дотримання еталонів є запорукою успішності, схвалення. Це знімає необхідність зовнішнього контролю за дотриманням ним правил поведінки. Таким чином поведінка стає моральною, навіть за відсутності контролю дорослих. Головним у моральному розвитку дошкільника є формування системи цінностей, за яких норма моралі (цінність) починає регулювати поведінку дитини, тобто встановлюється зв'язок між моральною свідомістю і моральною поведінкою. За таких умов цінність стає мотивом поведінки, дитина дотримується її, тому що не може вже вчинити інакше [18, с.368].

Отже, дошкільний вік є сенситивним у становленні системи переконань і цінностей. Система базових цінностей виступає як внутрішня рушійна сила розвитку особистості. Система базових цінностей дитини включає термінальні цінності (родина, щастя, дружба, здоров'я, природа, гроші) та інструментальні (допитливість, впевненість, сміливість, співпереживання, самостійність). Формування системи цінностей відбувається у процесі емоційного ставлення до значимого для дитини об'єкта, формуванні його образу. Такий образ наповнюється не тільки змістом, а і виступає для дитини ціннісним критерієм її поведінки, взаєностосунків із дорослими й однолітками. Привласнюючи такі ціннісні орієнтири дитина навчається контролювати власну поведінку. Про формування базових цінностей у дітей дошкільного віку свідчить розвиток їх моральної свідомості та моральної поведінки.

РОЗДІЛ 2.

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ БАЗОВИХ ЦІННОСТЕЙ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

2.1 Емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку

Дослідження рівня сформованості ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку проводилось на базі Центру розвитку дитини «Совеня» м. Херсона.

Емпіричне дослідження цінностей дітей дошкільного віку здійснювалось поетапно:

На першому етапі було проаналізовано теоретичний матеріал з проблеми дослідження, визначено процедуру та інструменти дослідження,

До емпіричного дослідження були залучені діти, вихованці центру (n=14), вік дітей 4-5 років. Серед досліджуваних 8 хлопців та 6 дівчаток.

На другому етапі проведено дослідження базових цінностей дошкільників, а також особливості їх особистісного розвитку. Емпіричний матеріал оброблено за допомогою частотного й кореляційного аналізу, сформульовані висновки щодо рівня сформованості базових цінностей дітей дошкільного віку.

На третьому етапі впроваджено систему заходів, спрямованих на оптимізацію процесу формування системи цінностей у дітей дошкільного віку. Проведено контрольну діагностику з метою визначення ефективності впроваджених розвивальних заходів. Зроблено рекомендації батькам вихованців та педагогам закладу дошкільної освіти.

Для проведення констатувальної діагностики було обрано комплекс психодіагностичних методів:

*1. Експрес-діагностика сфери ціннісних орієнтацій дошкільника.
(Авторська методика Піроженко Т.О., Карасьова К.В., Соловйової Л.І.)*

Методика адресована дітям. З кожною дитиною працюють індивідуально.

Враховуючи вікові особливості дітей дошкільного віку для дослідження було відібрано 10 ціннісних орієнтацій особистості. Відповідно до ціннісних характеристик дошкільникам було запропоновано сюжетні картинки в графічному чорно-білому варіанті. У змісті кожної картинки відображено ситуацію чи предмет, які розкривають відповідну цінність та були зрозумілі дітям. Перелік цінностей: щастя, здоров'я, дружба, співпереживання, самостійність, краса, допитливість, сміливість, наполегливість, гроші [35].

Діагностичний матеріал представлений у додатках (Додаток А).

Дітям пропонують відібрати картинки від самої важливої до найменш важливої.

Оцінювання здійснюється наступним чином:

- 2 бали виставляється за картинку 1-4місце;
- 1 бал виставляється за картинку 5-10 місце.

2. Методика дослідження самооцінки (Павелків Р.В., Цигипало О.П.)

Методика адресована дітям. З кожною дитиною працюють індивідуально. Дитині зачитують 10 позитивних якостей особистості: чемний, добрий, розумний, чесний, охайний, слухняний, відповідальний, уважний, ввічливий, активний, трудолюбивий і пропонують визначити чи є ці якості к неї. Результати фіксуються у протоколі [18, с.170].

Оцінювання результатів: відповіді «так» оцінюються в 1 бал, відповіді типу «ні» оцінюються в 0 балів, відповіді типу «не знаю» оцінюються в 0,5 бали. Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень самооцінки:

8-10 балів – дуже високий; 4-7 балів – середній; 0-3 бали – низький.

3. *Експертна оцінка вольових якостей дитини дошкільного віку (Павелків Р.В., Цигипало О.П.)*

Методика адресована дорослим. Вихователь оцінює кожну дитину за діагностичними критеріями сформованості вольових якостей [18, с.166].

Діагностичні критерії сформованості вольових якостей:

1. Здатність і вміння самостійно приймати певні рішення.
2. Уміння тривалий час діяти відповідно до поставленої мети.
3. Здатність доводити розпочати справу до кінця.
4. Ініціативність у виконанні дій.
5. Наполегливість у подоланні перешкод.
6. Володіння емоціями в складній ситуації.
7. Здатність виконувати мовні інструкції дорослих.
8. Уміння стримувати ситуативні бажання.
9. Уміння контролювати свої рухи і дії.
10. Здатність управляти своїми пізнавальними процесами.

Оцінювання результатів: оцінки виставляються в балах за всіма критеріями (1 бал). Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень самооцінки:

- 8-10 балів – дуже високий;
- 4-7 балів – середній;
- 0-3 бали – низький.

4. *Методика непрямой експрес діагностики рівня психічного розвитку дітей дошкільного віку. Скринінговий відбір (М'ясоїд П.А.)*

Діагностичний матеріал містить 12 вимірювальних шкал рівня психічного розвитку: відчуття, сприймання, пам'ять, мислення увага, уява, гра, спілкування, мовлення, емоції, самостійність, саморегуляція. За допомогою вимірювальних шкал оцінюють рівень розвитку дитини за кожним параметром, показники вносять у протокол.

Обробка результатів: вираховують абсолютну оцінку (АО) результат складання оцінок за всіма параметрами. Максимальна сумарна оцінка (МО) для середньої групи – 48 балів. Потім вираховують відносну оцінку за формулою: $BO = AO * 100 / MO$. Після чого переводять відносні оцінки (BO) рівня психічного розвитку (РПР) у стандартні оцінки (стени).

Рівні розвитку: Низький: 0-4. Середній: 5-7. Високий: 8-10.

Діагностичні процедури доповнювались спостереженням за дітьми під час їх перебування в дошкільному закладі.

Для діагностики рівня сформованості базових цінностей було використано комплекс діагностичного інструментарію. Комплексний підхід дає можливість всебічно дослідити явище.

Отримані результати емпіричного дослідження підлягали кількісному аналізу та якісній інтерпретації.

Показники констатувальної діагностики представлені у зведеній таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати констатувальної діагностики (n=14)

№	стать	Базові цінності												самооцінка		довільність		РПР	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р
1	Д	1	2	1	2	2	1	1	2	1	1	16	В	7	С	9	В	10	В
2	Х	1	2	1	1	1	0	1	0	1	1	9	С	8	В	7	С	6	С
3	Х	2	2	1	1	1	1	1	0	1	2	10	С	6	С	6	С	7	С
4	Д	2	2	1	2	2	1	2	1	2	2	17	В	9	В	9	В	9	В
5	Д	2	2	1	1	1	0	1	1	1	1	9	С	8	В	6	С	5	С
6	Д	2	1	1	1	1	0	1	1	1	0	5	Н	6	С	5	С	6	С
7	Х	1	1	0	1	0	0	0	1	0	1	6	Н	5	С	6	С	7	С
8	Х	2	1	1	1	0	0	1	1	1	1	10	С	6	С	5	С	5	С
9	Х	1	1	1	1	0	0	1	1	0	0	12	С	4	С	6	С	7	С
10	Д	2	2	1	1	1	0	1	1	0	1	17	В	9	В	8	В	9	В
11	Д	1	2	1	1	1	0	1	0	1	1	13	С	6	С	5	С	3	Н
12	Х	1	1	0	1	0	0	1	1	1	0	8	Н	3	Н	3	Н	4	Н
13	Х	2	1	1	1	0	0	1	1	0	1	12	С	4	С	3	Н	7	С
14	Х	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	10	С	6	С	5	С	6	С

Де, Р –рівень; В – високий рівень; С – середній рівень;

Н – низький рівень; РПР – рівень психічного розвитку.

Середньоарифметичний показник сформованості базових цінностей дорівнює 11, що свідчить вікову норму і означає, що в цілому цінності, характерні для цього вікового періоду сформовані.

Середньоарифметичний показник самооцінки – 6,2 також знаходиться у межах середньостатистичної норми. Середньоарифметичний показник сформованості вольових функцій дорівнює 5,9, що також свідчить про вікову норму. Середньоарифметичний показник рівня психічного розвитку досліджуваних – 6,5 знаходиться у межах середнього рівня.

Отже, розвиток досліджуваних, вихованців середньої групи можна визнати нормативним. Однак поряд із середніми й високими показниками в групі є діти із низьким рівнем виразності досліджуваних показників, це дає підстави для поглибленої діагностики дітей з метою з'ясування причин низьких результатів.

Для з'ясування особливостей розподілу досліджуваних за рівнями виразності нами було проведено частотний аналіз. Розподіл показників за рівнями виразності представлений в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Частотний аналіз показників емпіричного дослідження (%)

Показник	Рівні (n=14)					
	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	f	%	f	%	f	%
цінності	3	21,4	8	57,2	3	21,4
самооцінка	1	7,1	9	64,3	4	28,6
довільність	2	14,2	9	64,3	3	21,4
РПР	2	14,2	9	64,3	3	21,4

Наведені результати свідчать, що середній рівень сформованості цінностей продемонстрували 57,2%, високий рівень – 21,4%, низький рівень – 21,4%, такий розподіл свідчить про суттєві відмінності в утворенні термінальних та інструментальних цінностей.

Якісний аналіз отриманих результатів показав, що на достатньому (високому і середньому) рівнях знаходяться термінальні цінності, такі як сім'я, дружба, щастя, здоров'я, гроші, серед інструментальних – сміливість, самостійність. До сфери базових цінностей не ввійшли краса, співпереживання, наполегливість, що можна пояснити віковою специфікою, поняття не зовсім усвідомлюються дітьми. Найкращу обізнаність діти показали в цінностях, які набрали найбільш високі оцінки. Звідси можна зробити висновки, що на вибір цінності суттєво вплинув когнітивний компонент. Емоційний та діяльнісний компоненти базових цінностей виявилися не так яскраво.

Для з'ясування зв'язку між рівнем сформованості базових цінностей та властивостей особистості й рівнем психічного розвитку нами було проведено кореляційний аналіз. Кореляційний аналіз застосовують для наявності/відсутності та виду зв'язку між досліджуваними ознаками.

Коефіцієнти кореляції представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Кореляції показників сформованості базових цінностей та показників психічного й особистісного розвитку (n=14)

Показники	ρ
Самооцінка	+0,84
Довільність	+0,69
Рівень психічного розвитку	+0,73

Кореляційний аналіз показав наявність позитивних зв'язків між цінностями та показниками психічного й особистісного розвитку.

Найбільш сильний зв'язок виявився між рівнем сформованості цінностей і самооцінкою. Наведений коефіцієнт свідчить про пряму залежність між самооцінкою і цінностями. Це доводить факт, того, що рівень розвитку базових цінностей залежить від рівня розвитку свідомості, проявом якого є самооцінка, а також від загального психічного розвитку. Чим вище рівень психічного розвитку, тим більш високий рівень сформованості базових цінностей.

Таким чином, проведене дослідження і аналіз результатів дослідження показали, що досліджувані продемонстрували адекватні віковим параметрам розвитку рівня розвитку базових цінностей, властивостей особистості та загального психічного розвитку.

У виборі цінностей найбільше значення проявив когнітивний компонент цінностей. Низькі показники сформованості базової цінності зумовлені недостатньою когнітивною наповненістю поняття, що зумовлювало зниження емоційного та діяльнісного компонентів. Формування базових цінностей детерміновано рівнем розвитку свідомості та загальним психічним розвитком дитини.

2.2. Формування базових цінностей у дітей дошкільного віку в різних умовах соціалізації.

Формування базових цінностей у дитини дошкільного віку є актуальним питанням, тому що саме цей віковий період є сенситивним для морального виховання. В процесі засвоєння системи цінностей інтенсивно формується ставлення до них, що, в свою чергу, позначається на процесі формування особистості. Дитина-дошкільник ще завжди розуміє, як поводити себе у різних ситуація, не завжди усвідомлює сенс «поганих» і «гарних» вчинків. Неадекватна соціальна поведінка часто є наслідком неправильного батьківського ставлення, використання ними неефективних стратегій виховання. Нерозуміючи,

чому їх поведінка не схвалюється, дошкільник може скористатися не відповідним соціальним вимогам зразком поведінки, адже власні ще не сформовані. У формуванні адекватної соціальної поведінки дуже важливим аспектом є еталони поведінки та цінності, які дитина може використовувати як зразки поведінки.

Ефективність формування базових цінностей саме в дошкільному віці обумовлено особливостями психічного розвитку дітей. До таких властивостей науковці відносять:

1. Гнучкість та пластичність дитячої психіки. Ця властивість психіки дає безмежні властивості для виховання, однак такий стан психіки зберігається нетривалий час. Однак, в дошкільному віці навіть не схвалені суспільством форми поведінки, цінності можна перевиховати.

2. Виразна потреба у пізнанні навколишнього світу та спілкуванні. Дитині дошкільного віку знати треба все і у неї майже необмежені можливості до засвоєння інформації. Дорослий є джерелом інформації, тому важливо, щоб він не відштовхував дитину, коли вона приходить до нього із запитаннями. Те, яку відповідь дає дорослий і стане основою для формування системи цінностей (когнітивний компонент цінностей).

3. Переважання чуттєвого пізнання, задоволення від процесу отримання інформації. Період дошкільного дитинства характеризується появою і розвитком вищих почуттів, серед яких – інтелектуальні. Для дітей характерна допитливість, яка спричинює вразливість. Задоволення дитини від процесу отримання інформації, що забезпечується дорослими є умовою формування ціннісних орієнтирів (емоційний компонент).

А задоволення цієї потреби є обов'язком дорослих.

4. Наявність психологічних механізмів для привласнення досвіду, засвоєння цього досвіду. Основним психологічним дієвим механізмом привласнення життєвого досвіду в дошкільному дитинстві є наслідування. Дорослим слід пам'ятати, що саме їх вчинки є базою для

засвоєння тих чи інших зразків поведінки. Пояснення, переконання як механізми виховання в дошкільному віці не є актуальними. Неможливо вимагати від дитини того, що сам дорослий не демонструє.

5. Потреба в авторитетному дорослому і орієнтацію на нього у пізнанні навколишнього світу, засвоєнні життєвого досвіду. Оскільки основним механізмом засвоєння життєвого досвіду є наслідування, то необхідно, щоб існував дорослий, який буде джерелом для наслідування, поведінку якого дитина буде бажати відтворити [35, с.110-111].

Слід зауважити, що демонстрація зразків поведінки авторитетним дорослим (батьками, вихователем) це складна справа, для того, щоб демонструвати еталонну поведінку, вона має стати образом життя, дорослий має керуватися відповідною системою цінностей. Якщо зразки поведінки та система необхідних цінностей у дорослого не сформовані, виникає проблема в самоконтролі і в саморегуляції поведінки. Ненавмисно дорослий може забути поводити себе відповідним чином, така ситуація негативно вплине на процес формування системи цінностей у дитини. Буде втрачена довіра дитини, можливо сформована схильність до подвійних стандартів.

Формуванні ціннісних орієнтацій дитини має бути безперервним процесом, тому важливо, щоб у цьому процесі брали участь всі учасники освітнього процесу і обов'язково батьки.

Важливо у формуванні базових цінностей керуватися наступним положеннями:

- У формуванні цінностей акцент робиться не на навчанні, а на вихованні. Сучасні батьки, педагоги приділяють надмірну увагу інтелектуалізації дитини, навантаженні дитини значним об'ємом інформації, знань, умінь, навичок, які часто не відповідають віковим особливостям дітей і позбавляють їх реалізації провідної діяльності – гри. Значний об'єм знань, умінь, навичок і навіть високий рівень інтелектуального розвитку автоматично не

забезпечує моральність дитини. Дошкільний вік є віком особливо сприятливим саме для формування позитивних особистісних якостей та засвоєння дитиною загальнолюдських цінностей, необхідно скористатися цією можливістю [35, с.116].

- Для оптимізації процесу формування ціннісних орієнтацій необхідна спільна й узгоджена діяльність всіх учасників освітнього процесу. Існує думка батьків, що вихованням дитини повинен займатися дошкільний заклад. Взаємодія дошкільної установи і батьків часто обмежується організаційними питаннями. Також частими є випадки, коли в родині демонструють протилежні цінності, і дитина опиняється в умовах подвійних стандартів.
- Учасники освітнього процесу повинні володіти знаннями щодо змісту поняття «ціннісні орієнтації», знати психологічні механізми їх розвитку. Педагоги мають при проходженні певної теми вносити до неї ціннісний зміст.

Наведені положення повинні бути реалізовані у повсякденному житті дитини. Однак кожний дорослий учасник освітнього процесу може користуватися власними способами, методами прийомами формування цінностей у дітей.

Пропонують наступні напрями реалізації процесу формування базових цінностей:

1. Здійснення морального виховання на всіх етапах освітнього процесу. Так, при ознайомленні з темою сім'я необхідно не тільки розкрити зміст поняття «сім'я», а важливо навчити дітей ціннісному ставленню до родини, вираженню почуттів до членів родини. На заняттях рекомендовано створювати різноманітні проблемні ситуації, які дозволять дітям усвідомити значення сім'ї в житті кожної людини.

2. Впроваджувати ігрові ситуації із ціннісним змістом. Це можуть бути різноманітні ігри-театралізації, ігри-драматизації, різноманітні

етюди, під час яких діти можуть продемонструвати (програти) своє ставлення до цінності та її вибору. Сюжети ігор, який задають дорослі, повинен створити ситуацію, де дитина має висловити своє ставлення до цінності. Важливими є і вільні або самостійні сюжетно-рольові ігри дітей, однак вихователь не повинен відсторонюватися від них, і якщо потрібно непомітно направляти у необхідному напрямі.

3. Спільна діяльність з іншими дітьми та дорослими. Це можуть бути творчі проекти, різноманітні свята, розваги. Підготовка до таких заходів надає педагогу можливість у різноманітних формах оптимізувати процес формування ціннісних орієнтацій. Корисно підключати до такої спільної діяльності інших учасників освітнього процесу, особливо батьків. В таких видах спільної активності відбувається усвідомлення та засвоєння суспільного досвіду, ціннісних орієнтацій.

4. Робота із казкою. Слід зауважити, що казка є дієвим інструментом для формування ціннісної сфери, соціальної поведінки, розвитку ідеалів дитини. Актуальність казки для формування системи цінностей полягає в обговоренні її сюжету після програвання чи прослуховування. Питання вихователя (батьків) допоможуть дитині розібратися к складних ситуаціях життєвого вибору, способи розв'язання яких дитина потім перенесе у реальне життя [35, 124-131].

Аналізуючи напрями роботи з дітьми стосовно формування їх базових цінностей неможливо не зробити акцент на ролі сім'ї в цьому процесі. Розвиток дитини після народження, початкові етапи соціалізації відбуваються в родині, тому важливо, щоб родина була осередком морального виховання дитини, місцем, формуються система цінностей дитини.

Дошкільний вік характеризується специфічно соціальною ситуацією розвитку, саме в цей період дитина прагне бути дорослою, виконувати дорослу діяльність, отримувати схвалення за виконання цієї

діяльності. Тому основним інструментом навчання в цьому віковому періоді є наслідування. Зрозуміло, дорослий має демонструвати такі форми поведінки, які дитина може наслідувати. Основною умовою розвитку в дитинстві є задоволення базових потреб в дитинстві. Тобто залучення дітей до світу дорослих повинно відбуватися на фоні батьківської любові, піклування, турботи.

Прищеплення цінностей дитині в родині повинно орієнтуватися на наступні положення:

- Значення цінностей повинно не тільки виявлятися, алей демонструватися.

- Цінності можуть пропонуватися, але їх заборонено нав'язувати.

- Формування певної цінності у дитини неможливо без згоди дитини.

- Непотрібно зобов'язувати орієнтуватися на певні цінності. Це вибір вихованця. Можна лише пояснювати для чого та чи інша цінність.

- Демонстрація орієнтації на цінність є більш ефективною ніж опис значення цієї цінності.

- Цінності виявляються у взаємодії, а не в конкуренції.

Не завжди цінності, які прищеплюються в сім'ї співпадають із суспільними цінностями. Це відбувається тому, що батьки намагаються такі цінності, яких не мають самі. Однак, саме батьки є ключовими фігурами у становленні ціннісних орієнтацій дошкільників.

Умовами, які впливають на процес формування цінностей в сім'ї:

- Знижують ефективність процесу ретельний контроль батьків за дотримання певних цінностей, правил.

- На процес формування цінностей впливає стиль сімейного виховання та ставлення до дитини.

- Необхідно враховувати вікове ставлення дітей до батьків. В період дошкільного дитинства авторитет батьків є найбільшим.

- Суттєвим фактом є схильність дитини ототожнювати себе із батьками. Батьки повинні контролювати власні вчинки, цінності, якими керуються у житті. Часто буває, що батьки вимагають від дитини поведінку, яку самі не демонструють.

Слід зауважити, що в нормальних умовах сімейного співіснування батьки мають шанс численні нагоди виховним впливом формувати ціннісні орієнтації своїх дітей. Такі шанси визначають стиль виховання.

Для формального експерименту в межах дослідження нами було обрано як спосіб формування ціннісних орієнтацій у дитини дошкільного віку казку.

Казка входить у життя дитини з самого раннього дитинства, супроводжує протягом дошкільного дитинства і може залишатися з людиною все життя[30, с.70]. Слід пам'ятати, що діти дорослішають швидко і непомітно для дорослих, які постійно поруч з ними. Тому використання казки як виховного інструмента можуть бути обмежені віковими особливостями дітей. Також важливо пам'ятати, що діти і дорослі сприймають казку по-різному.

Кожний вихователь, батьки мають справу з казкою. Однак важливим є не кількість казок, яких довели до дитини, а якість знайомства з казкою. Дорослий повинен пам'ятати, кожна казка має прихований зміст, ціннісне наuczіння, яке можна і необхідно донести до дитини різними способами.

Можливості казок давно використовуються в освітній практиці. Педагог в роботі з дітьми намагається прищепити норми, цінності, правила поведінки, схвалені суспільством. Педагогу легше за допомогою казкової ситуації донести до дитини необхідність діяти певним чином, а дитині, в свою чергу, значно легше ідентифікувати себе

з героями казок, порівнювати свої вчинки із казковими, оцінювати їх наслідки.

Казка не дає прямих навчань як треба себе поводити, але зміст казки завжди має повчальний аспект. У казці містяться все те, що є в житті. У казках яскраво протиставляються добро і зло, герої та вороги, любов і ненависть. Персонажі казок наділені виразними рисами, які характеризують їх як позитивних, так і негативних. Казка дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами, подіями, явищами. Фантастичні образи роблять казку привабливою для дітей.

Моральні категорії, які несуть герої казок, поступово перетворюються на моральні еталони, зразки, яким дитина починає керуватися у своєму житті.

Тексти казок спричинюють сильний емоційний відгук у дітей. Тому дорослий має так викласти текст казки, щоб дитина відчула себе героєм казки, добрим, сильним, красивим. Казка дає можливість відреагувати конфліктні ситуації, проблеми. Так, наприклад, під час програвання чи прослуховування страшних казок дитина навчається послабувати силу своїх страхів [25, с.95].

Казкотерапія як психологічний метод виконує наступні функції:

- Діагностична функція: спрямована на з'ясування існуючих сценаріїв життя, особливостей поведінки дитини, актуалізує проблеми або стани про які дитина не хоче ділитися із дорослим.

- Прогностична функція: реалізується у випадку, коли необхідно виявити потенційні можливості дитини, прогнозувати розвиток подій. У казках можуть виявлятися плани та специфіка майбутнього життя дитини.

- Терапевтична функція (корекційна): спрямована на позитивні зміни в стані та поведінці дошкільника.

Казку є поширеним психотерапевтичним засобом, тому що казка в дитинстві може вилікувати функціональні розлади психіки (наслідки

стресу, психогенії). [30, с.70-71]. Здатність казки «лікувати» психіку через відтворення та програвання ситуацій основана на багат шаровості казкового сюжету. Співчуваючи казковим героям, дитина легко занурюється у свій внутрішній світ, переживає уявну ситуацію, що дає можливість впоратися із реальними труднощами.

Методи роботи з казкою:

- обговорення готової казки (з'ясування, хто сподобався, не сподобався, яка ситуація здивувала та ін.);
- створення нової казки дитиною (може бути з допомогою запитань дорослого, може бути власною фантазією дитини);
- драматизація казки (передбачає програвання сюжету за ролями);
- арт-терапевтична робота за сюжетом казки (можуть бути різні види продуктивної діяльності дитини: малювання, ліплення, рухова терапія, музикотерапія тощо).

До нетрадиційних методів технологій роботи з казкою належать наступні:

- змінення характеру героя казки;
- зміна події, міста, часу;
- переплутування сюжетних ліній;
- зміна фіналу казки;
- складання нової казки за певним алгоритмом.

Особливістю казкотерапії є те, що її результат важко передбачити й він завжди є суб'єктивний, індивідуальний.

У сучасній казкотерапії використовують різні психотерапевтичні прийоми: аналіз, оповідання, складання, інсценування, драматизація, лялькова терапія, арт-терапія, психодинамічні методи [30, с.72].

Казка представляє собою ефективну форму психотерапії, слухання і створення казки укріплює психічне здоров'я людини будь-якого віку, але особливо ефективним цей метод є в дошкільному віці.

Дошкільник, провідною діяльністю якого є гра, проявляє особливий інтерес до процесів символізації, перетворення, на яких побудована казка. Казкова терапія екологічна: з одного боку, вона сильно впливає на психіку дитини, з іншого – впливає опосередковано, не руйнуючи психологічного захисту дитини.

Використання казки можна починати із самого народження дитини. Дитина, не розуміючи змісту казки, реагує на емоційний тон розповіді, До того, прослуховування сприяє диференціювати дитині звуки, що, в свою чергу, створює позитивну основу для розвитку мовлення.

У ранньому дитинстві казка стає стимулом до розвитку зв'язного мовлення, пізнавального інтересу, образного мислення. Дитина молодшого дошкільного віку, в першу чергу, реагує на яскраві образи, на емоційність ситуації. Для цієї вікової категорії дітей корисні казки із простим та яскравим сюжетом.

Найбільш актуальною казка стає для дітей середнього і старшого дошкільного віку (4-6 років). Через казку, за допомогою казки дитина засвоює соціальний досвід, оптимізує процес соціалізації. Приклади казок наведені у додатках (Додаток Б).

Для формувального експерименту нами було використано прослуховування та обговорення готової казки, драматизація казки, і також арт-терапевтична робота із сюжетом казки: малювання.

До участі в експериментальній роботі були залучені вихованці групи, які брали участь у констатувальній діагностиці. Для контрольної діагностики ми використали той же діагностичний комплекс, що і для констатувальної діагностики.

Результати частотного аналізу представлені в таблиці 2.4.

Частотний аналіз показників емпіричного дослідження (%)

Показник	Рівні (n=14)					
	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	f	%	f	%	f	%
цінності	2	14,3	8	57,2	4	28,6
самооцінка	1	7,1	9	64,3	4	28,6
довільність	1	7,1	10	71,4	3	21,4
РПР	2	14,2	9	64,3	3	21,4

Наведені в таблиці результати розподілу експериментальних даних за рівнями показав, що відбулися незначні зміни у показниках. У показниках сформованості базових цінностей зменшився відсоток дітей із низьким рівнем (було 21,4% стало 14,3%), кількість дітей із середнім рівнем сформованості цінностей залишився незмінним, збільшився відсоток дітей із високим рівнем сформованості цінностей (було 21,4% стало 28,6%).

Без змін залишився показник самооцінки. Збільшився відсоток дітей із середнім рівнем сформованості вольових якостей (було 64,3% стало 71,4%), відповідно зменшився відсоток дітей із низьким рівнем сформованості волі (було 14,25 стало 7,1%).

Показник загального психічного розвитку вихованців залишився незмінним.

Незначні зміни у показниках сформованості базових цінностей обумовлюються незначним терміном проведення розвивальної роботи, однак позитивна тенденція у бік збільшення показника розвитку, свідчить про ефективність обраного способу оптимізації процесу становлення ціннісних орієнтацій.

Такти чином, ефективність формування базових цінностей в дошкільному віці обумовлено особливостями психічного розвитку дітей: гнучкість та пластичність дитячої психіки, потреба у пізнанні навколишнього світу та спілкуванні, переважання чуттєвого пізнання, задоволення від процесу отримання інформації, наявність психологічних механізмів для засвоєння досвіду, потреба в авторитетному дорослому і орієнтацію на нього у пізнанні. Процес формування базових цінностей має бути безперервним із залученням всіх учасників освітнього процесу педагогів, батьків, дітей, здійснюватися як в умовах закладу дошкільної освіти, так і в умовах родини.

Для формального експерименту обрано казку як спосіб формування ціннісних орієнтацій у дошкільників. Використання казок є ефективним методом оптимізації процесу формування системи цінностей. Казка є способом передачі досвіду, передачі потрібних моральних норм і правил.

Результати контрольної діагностики засвідчили позитивні зміни у сформованості базових цінностей у дітей дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

Аналіз теоретичних джерел, власний досвід роботи педагогом дозволили зробити наступні висновки:

1. Ціннісні орієнтації визначають як вибірккові, відносно усталені ставлення до тих чи інших матеріальних чи духовних цінностей. Цінності визначають схильність до сприйняття умов життя та діяльності в їх суб'єктивному значенні. Ціннісні орієнтації являються основою прийняття рішень та регуляції поведінки. Суб'єктивна перевага тих чи інших цінностей створюють ієрархію цінностей. Ціннісні орієнтації є важливим утворенням в структурі особистості, вони визначають стратегію життєдіяльності особистості. Узгодженість та усталеність базових цінностей свідчать про зрілість особистості. Детермінантами ціннісних орієнтацій є соціальні умови життя, нахили, інтереси, потреби. Формування ціннісних орієнтирів відбувається протягом всього життя, але особливого значення набуває в дитинстві, виконуючи роль фактора розвитку особистості.

2. Дошкільний вік є періодом фактичного становлення особистості. В цьому процесі самосвідомість виконує центральну функцію. Дитина починає усвідомлювати себе, свої бажання, дії, які регулюються особистісними нормами. Дошкільник здатний оцінити себе, усвідомлюючи відповідність власних якостей визначеним очікуванням і вимогам оточуючих. Самооцінка диференціюється та ускладнюється, а також характеризується стабільною позитивною модальністю, яка компенсує травмуючий ефект усвідомлення дитиною своїх недоліків. Образ «Я» дитини-дошкільника є продуктом процесу соціалізації. Важливим особистісним новоутворенням дошкільника є становлення ієрархії мотивів, поява емпатії та самоконтролю, які визначають моральну орієнтацію дитини та поведінку на даному етапі розвитку. Наведені показники особистісного розвитку є основою формування у неї

системи ціннісних орієнтацій. Основною умовою особистісного розвитку дитини дошкільного віку є задоволення її потреби в позитивній увазі.

3. Дошкільний вік є сенситивним у становленні системи переконань і цінностей. Система базових цінностей виступає як внутрішня рушійна сила розвитку особистості. Система базових цінностей дитини включає термінальні цінності (родина, щастя, дружба, здоров'я, природа, гроші) та інструментальні (допитливість, впевненість, сміливість, співпереживання, самостійність). Формування системи цінностей відбувається у процесі емоційного ставлення до значимого для дитини об'єкта, формуванні його образу. Такий образ наповнюється не тільки змістом, а і виступає для дитини ціннісним критерієм її поведінки, взаємостосунків із дорослими й однолітками. Привласнюючи такі ціннісні орієнтири дитина навчається контролювати власну поведінку. Про формування базових цінностей у дітей дошкільного віку свідчить розвиток їх моральної свідомості та моральної поведінки.

4. Для діагностики рівня сформованості базових цінностей було використано комплекс діагностичного інструментарію. Комплексний підхід дає можливість всебічно дослідити явище. Проведене дослідження і аналіз результатів дослідження показали, що досліджувані продемонстрували адекватні віковим параметрам розвитку рівня розвитку базових цінностей, властивостей особистості та загального психічного розвитку.

У виборі цінностей найбільше значення проявив когнітивний компонент цінностей. Низькі показники сформованості базової цінності зумовлені недостатньою когнітивною наповненістю поняття, що зумовлювало зниження емоційного та діяльнісного компонентів. Формування базових цінностей детерміновано рівнем розвитку свідомості та загальним психічним розвитком дитини.

5. Ефективність формування базових цінностей в дошкільному віці обумовлено особливостями психічного розвитку дітей: гнучкість та пластичність дитячої психіки, потреба у пізнанні навколишнього світу та спілкуванні, переважання чуттєвого пізнання, задоволення від процесу отримання інформації, наявність психологічних механізмів для засвоєння досвіду, потреба в авторитетному дорослому і орієнтацію на нього у пізнанні. Процес формування базових цінностей має бути безперервним із залученням всіх учасників освітнього процесу педагогів, батьків, дітей.

Для формального експерименту обрано казку як спосіб формування ціннісних орієнтацій у дошкільників. Використання казок є ефективним методом оптимізації процесу формування системи цінностей. Казка є способом передачі досвіду, передачі потрібних моральних норм і правил. Результати контрольної діагностики засвідчили позитивні зміни у сформованості базових цінностей у дітей дошкільного віку. Процес формування базових цінностей має бути безперервним із залученням всіх учасників освітнього процесу педагогів, батьків, дітей, здійснюватися як в умовах закладу дошкільної освіти, так і в умовах родини

Проведений теоретичний аналіз проблеми формування ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку, проведене власне дослідження рівня сформованості базових цінностей у дошкільників не вичерпують всіх аспектів цієї проблеми. Перспективним є аналіз шляхів залучення педагогів і дітей до розв'язання означеної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К. : Либідь, 2003. 280с.
2. Боришевський М.Й. Психологічні механізми розвитку особистості. Педагогіка і психологія. 1996. №3. С.26-33.
3. Булахова С.Д. На шляху до взаємодії. Поради батькам. Психолог. 2003. №12. С. 8 -13.
4. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: Навч. посібник К. : ЦНЛ, 2007. 392 с.
5. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А., Кандыбович С.Л. Психологический словарь-справочник. М. : ИД Куприянова, 2009. 456с.
6. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2009. 112с.
7. Емоційний розвиток дитини Упоряд.: С.Максименко, К. Максименко, О. Главник. К.: Мікрос СВС, 2003. 112 с.
8. Кононко О.Л. Особистісне зростання в ранньому віці: суть та умови сприяння Дошкільне виховання. 2006. № 10. С. 3 – 6.
9. Кононко Е.Л. Чтобы личность состоялась К.: Рад. школа, 1996. 221с.
10. Кузьменко В.У. Самостійність. Дошкільне виховання. 1999. №12. С. 28 – 30.
11. Кулачківська С.Є., Ладивір С.О. Я – дошкільник. Вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку К. : Шкільний світ, 1996. 121с.
12. Легун О.М. Цінності, мотиви, потреби особистості. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб.наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка. Київ, 2006. Т.8, вип.. 6. С.162-167.
13. Молодушкіна І.В. На допомогу практичному психологу ЗДО. Х. : Основа, 2020. 208с.

14. Методи вивчення психічного розвитку дитини – дошкільника: Метод. посіб. для педагогів, практ. психологів, студ. серед. і вищ. пед. закл. С. Є. Кулачківська, Т. О. Піроженко, Л. Г. Подоляк та ін. К. : Світич, 2003. С. 7– 8.
15. Назаренко Г. Пізнання дитиною власного „Я” Психолог. 2004. № 43.С. 16 – 18.
16. Непомнящая Н.И. Становление личности ребенка 6-7 лет [Текст] Н.И. Непомнящая. М.: Педагогика, 1992. 160с.
17. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: Навч. посібник . К.: Академвидав, 2008. 432с.
18. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу. Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2013. 296с.
19. Пісоцький В.П., Горянська А.М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі: Навч. посібник. К.: КНТ, 2019. 144с.
20. Пеньковська Н. Сім'я формує самооцінку дитини Дошкільне виховання. 2002. № 6. С. 16 – 19.
21. Піроженко Т.О., Карабаєва І.І., Ладивір С.О. Прийняття дитиною цінностей. Посібник. К.: ВД Слово, 2018. 240с.
<https://lib.iitta.gov.ua/710123/1/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%B9%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%B4.%20%D1%86.%202018.pdf>
22. Подоляк Л.Г. Конспекти з вікової та педагогічної психології. Психологічна газета. 2004. № 18. С. 19 – 24.
23. Полякова Г. Дитяче щастя у руках дорослих Психолог. 2003. №12. С. 14 – 16.
24. Проблеми розвитку та корекції емоційної сфери старших дошкільників. Упоряд. О.А. Атемасова. Х.: Ранок, 2010. 176с.
25. Проценко О.В. Профілактика соціальної дезадаптації дошкільнят. К. : Шкільний світ, 2011. 128с.

26. Проценко О.В. Розвиток здібностей та обдарувань у дошкільників. К.: Шкільний світ, 2011. 128с.
27. Психологія: Навч. посібник. За наук. ред. О.В. Винославської. К. : ІНКОС, 2005. 352с.
28. Психология детства: Учебник. Под ред. А.А. Реана. СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. 368с.
29. Психологія: Підручник. Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. К. : Либідь, 2000. 560с.
30. Психологу ДНЗ. Форми роботи з дітьми, батьками, педагогами дошкілля С. Ліщина, О. Мокосєєва, В. Прибульська. К.: Шкільний світ, 2017. 96с.
31. Пуйо О.І. До проблеми формування ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку засобами рухливої гри в закладах дошкільної освіти URL https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5729
32. Сердюк Л.З., Кочубейник О.М. Психологія. Навч. посіб. К. : Ун-т Україна, 2005. 233с.
33. Стойлик А.Ю. Ценностные ориентации: социально-психологический и гендерный аспекты. Журнал прикладной психологии. 2003. №6. С.60-70.
34. Токарева Л.Д. Формування ціннісних орієнтацій як чинник моральності дошкільників в сучасному соціопросторі URL:<https://core.ac.uk/download>
35. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі: навч.-метод. посібник, / Т.О. Піроженко, Л.І. Соловйова. К.: ВД Слово, 2016. 248с.
36. Фридман Л.М. Психология детей и подростков. Справочник для учителей и воспитателей. М.: Изд. Института Психотерапии, 2004. 480с.

Додатки**Додаток А.****Діагностичний матеріал до експрес-діагностики**

Приклади казок

<i>№</i>	<i>Назва розділу та теми заняття</i>	<i>Кількість годин</i>
1	Казка «Наука про звичайнісінькі дива».	4
	1. «Я» і моя душа.	1
	2. Особливе Королівство Внутрішнього Світу.	1
		1
2	Казка «Про професора Мислення і лютого Дракона».	3
	1. «Я» і мій розум.	1
	2. «Я» і мої здібності.	1
3	Казка «Про чарівні люстерка».	5
	1. «Я — образ».	1
	2. Я та інші.	1
	3. Справжнє «Я».	1
	4. «Я» і мої емоції.	1
4	Казка «Про Дерева - Характери».	2
	1. Я і мій характер.	1
	2. Психологічний практикум «Якою людиною я виросту?»	1
5	Казка «Про типи темпераменту».	2
	1. «Чотири лицарі».	1
	2. Психологічний практикум «Хто «Я»?» ^N	1
Усього:		16

Мета й завдання даної програми:

- допомагати дітям старшого дошкільного за допомогою казок і практикумів отримати елементарні психологічні знання;
- допомагати дітям зробити перші кроки на шляху до самопізнання і саморозуміння;
- навчити дітей уміння налагодження контактів з однолітками та дорослими;
- ознайомити з елементарними психологічними поняттями, які допоможуть їм розуміти інших людей;
- навчити їх розпізнавати психічні стани, розвивати в собі такі важливі якості, як співпереживання, співчуття;
- зміцнити моральні орієнтири дитини;
- допомогти дітям дізнатись і замислитися про важливість і взаємозв'язок психічних процесів людини;
- надати безпосередню допомогу вихователям і батькам у створенні умов для роботи з дітьми, які потребують корекції розвитку емоційно - рольової сфери, пізнавальних процесів (сприймання, відчуття, уваги, пам'яті, мислення, волі, мови) та підвищення рівня психологічної готовності до навчання у школі;
- виховувати, розвивати і зміцнювати в дітей такі три думки:
 «Я можу, я хочу й досягну того, чого бажаю».
 «Я безстрашний, я нічого не боюся».
 «Я люблю всіх людей».

Корекційно - розвивальні заняття складаються з вправ (творчого, наслідувально – виконавчого і проблемного характеру), ігор (спрямованих на розвиток і корекцію різних сфер психіки дитини – пізнавальної, емоційної, тощо), етюдів, психокорекційних казок і подальшого їх обговорення з малятами та вправ на релаксацію.

Наведемо фрагменти корекційно – розвивальної програми.

Казка „Наука про звичайнісінькі дива”.

Чи знаєте, діти, що таке психологія? Які таємниці приховує це загадкове слово? Якщо ні, тоді я розповім вам одну казку про дівчинку Юлю, яка не знала, що це таке, але дуже хотіла знати. Юля чула слово „психологія” від тата і мами. Їй було цікаво уявляти мудрих і добрих чарівників – психологів, які могли зазирати у глибини душі.

Загалом у цій психології дівчинці було багато чого незрозумілого. Тато завжди говорив про неї із захопленням і часто повторював слова: „дива психології”. Тому Юля була впевнена, що психологія пов’язана з чаклуванням. Якось дівчинка попросила татка розказати їй, що ж це таке – психологія.

- Це дуже непросто пояснити,- сказав тато і замислився,- Давай – но пригадаємо, як ми з тобою ходили взимку на гірку кататися на санках. Пам’ятаєш?

- Звичайно! Там ще двоє хлопчиків їхали на санках і перекинулися,- засміялася Юля.

- А ти добре пам’ятаєш цей день? Увесь від початку до кінця? Кожну хвилину?

- Ні... Хіба можна все пам’ятати?

- Ось бачиш. Твої спогади відрізняються від того, що відбувалося насправді. Ти пам’ятаєш не всі події, а тільки найяскравіші моменти і зараз уже не зможеш сказати, як і у що ті хлопчики були одягнені, якого кольору були санки?

- Ні, не зможу.

- Те, що залишилося у твоїй пам’яті,- це не зовсім те, що було насправді. Дещо набуло іншого значення, а багато що забулося. Такі особливості нашої пам’яті. Але у нас з тобою є не тільки пам’ять. У нас, наприклад, є ще фантазія, уява. Уяви собі, що влітку ми поїдемо відпочивати на море. Адже ти ніколи не була на морі?

- Ні.

- А можеш уявити себе на пляжі?

Юля трішки подумала, потім кивнула:

- Можу! Я уявила собі, як б'ються об берег морські хвилі, кричать чайки, дме теплий вітер.

- А як ти думаєш, коли ми приїдемо туди відпочивати, берег моря буде таким, яким ти його зараз уявила?

- Ні, напевно. Я ж сама це придумала, а насправді я там не була. Можливо, там усе по – іншому.

- Правильно. Ти сама помітила, що твоя уява про берег моря може виявитися такою, що не відповідає реальності.

Якось у давнину люди звернули увагу, що є явища життя, предмети, які нас оточують, і є інші, зовсім особливі явища, які відбуваються всередині нас. Досить часто наші відчуття, спогади сильно відрізняються від тих, що були насправді. Цим внутрішнім явищам люди придумали назви – сприйняття, пам'ять, мислення, воля, уява, почуття тощо. Усі разом вони утворюють усередині кожного з нас особливе Королівство Внутрішнього світу. Інакше Внутрішній світ називається психікою.

Запитання:

- Ким працював Юлин тато?
 - Які назви придумали люди тим явищам, які відбуваються всередині нас?
 - Як інакше називається Королівство Внутрішнього світу?
- А чим займаються психологи? Ось ти, татку, що робиш?
- Психологи вивчають психіку людини, ті закони, за якими живе Королівство Внутрішнього Світу. Усі світи всередині людей дуже різні, неподібні, утім, спільні (загальні) закони у них є. Наука психологія намагається знайти ці закони, дізнатися про те, що, зрештою, відбувається в цих королівствах. Зрозуміло?

— Не дуже, — зізналася Юля. А як же можна дізнатися, що там, усередині нас, відбувається?

— Для цього є різні способи. Звичайно вивчити Внутрішній Світ людини досить важко — ми ж не можемо побачити, які у нас думки або образи. І тут на допомогу психологу приходять експерименти.

— А що це таке?

— Коли психолог хоче виявити якісь явища у Королівстві Внутрішнього Світу, зрозуміти, як ці явища відбуваються, він просить людей — учасників експерименту, виконати його завдання й уважно аналізує результати. Психолог створює такі умови, у яких внутрішні психічні явища чітко виявляються в діях. Наприклад, хоче психолог дізнатися, скільки слів може запам'ятати шестирічна дівчинка з першого разу. Можна назвати їй слова і попросити повторити. А потім психолог перевіряє, скільки слів дівчинка запам'ятала. Це і є експеримент.

— А ще як вивчають Королівство Внутрішнього Світу?

— За допомогою спостережень за дитиною можна дізнатися, компанійська вона чи замкнута, щедра чи жадібна, розбишакувата чи спокійна, ввічлива чи груба. Крім того, дуже багато можуть розповісти про дитину її малюнки чи фігурки з пластиліну.

— А психолог може все-все про людину дізнатись?

— Не все, але дуже багато. Часто буває, що людина думає про себе, про свої якості одне, наприклад, вважає себе дуже доброю, а психолог спостерігає за її вчинками і бачить, що вона ображає своїх друзів, не любить ділитись іграшками і книжками. Яка ж це доброта?

— Татку, а для чого психологу потрібно все це знати?

— Для чого?.. Наведу тобі приклад. На заводі токарь виробляє різні деталі на верстаті. Є такі станки, що самі виготовляють ці деталі. Завдання робітника — просто вчасно ввімкнути верстат. Але коли верстат зламається, робітник повинен його відремонтувати. А зробити це він зможе, якщо знає, як влаштований верстат.

— А до чого тут психологія?

— Тут є подібність. Психолог допомагає людям жити і працювати. А люди набагато складніші за будь-які верстати і допомагати їм можна лише тоді, коли знаєш, як влаштована і діє людська психіка.

— А як психологи допомагають людям?

— По-різному. Цим займається практична психологія. Наприклад, у якоїсь дитини погана пам'ять. Вона забуває все на світі. Тоді психолог придумує для неї спеціальні вправи, займається з нею і розвиває пам'ять. Або, наприклад, якась дівчинка так боїться темноти, що не може заснути без світла. Психолог прочитає їй казку, поговорить, розпитає про страх — і страх проходить.

— Я теж хочу все знати про себе. І пам'ять розвивати. І темноти не боятися. Давай, таточку, навчай мене цього.

— Не поспішай, Юлю. Психологія не така проста річ, щоб можна було всього навчитися за один раз. Треба вчитися довго і поступово, наполегливо.

Казка „Про професора мислення і лютого Дракона”.

Професор Мислення був дуже розумний. Він цікавився всім на світі і всюди шукав нові знання, які складав у Королівську Скарбничку Пам'яті. Якось він вирушив обслідувати дрімучий ліс. Як завжди, професора Мислення супроводжували два його вірні помічники – Аналіз і Синтез. А розвідник Сприйняття був їхнім провідником. Він завжди йшов попереду, а потім повертався і розповідав професору про те, що бачив, чув і відчував. Якось, повернувшись із розвідки, він сказав:

-Бачив у лісі широку стежину і зламані дерева. На стежині були сліди від великих лап. Один кінець стежини веде до річки, а інший я ще не встиг обслідувати.

-Давай проаналізуємо, - відповів Аналіз. – Ми маємо стежину, на якій залишилися сліди, а стежина веде до річки. Значить...

-Значить, - підхопив Синтез, - по цій Стежині ходить великий звір. Ходить він до річки на водопій. Тоді інший кінець стежини веде до його житла.

-Чудово! – захоплено сказав Сприйняття. – Які ви розумні. Я б не здогадався.

-Ти ж – Сприйняття! – сказав професор Мислення. – Ти тільки бачиш, чуєш, але думати і опрацьовувати нові знання ти не вмієш. Це робота Аналізу і Синтезу.

-Тоді я піду подивлюся на житло цього звіра, - сказав розвідник і пішов.

Рухаючись по стежині, він підійшов до великої печери. Біля неї було багато кісток, а з темряви доносилося важке дихання і світилися великі, страшні очі. Якби це побачив професор Мислення, то зрозумів би, що звір цей дуже небезпечний, злий і кровожерливий. Але розвідник не вмів думати, він зайшов у печеру. Прямо йому назустріч йшов величезний Дракон, із ніздрів його виривалося полум'я.

-Я поки що не буду тебе їсти, - промовив Дракон. – Адже ти не один у моєму лісі. Скоро за тобою прийдуть твої друзі і тоді я пообідаю.

Довго чекали професор Мислення, Аналіз і Синтез свого розвідника. Порадившись, пішли на пошуки і також опинилися біля печери Дракона.

-Ось ви і тут! – заревів Дракон. – Ось мій обід прийшов.

-Ми прийшли до тебе самі, - спокійно сказав професор Мислення. – Дай нам шанс врятуватися. За старими драконячими звичаями ти повинен загадати нам три загадки. Якщо ми не відгадаємо їх, тоді – нічого не вдієш – їж нас на здоров'я. Але якщо ми правильно дамо відповідь, ти повинен усіх нас відпустити.

Дракону не сподобалося те, що сказав професор, але такий звичай дійсно був і він мав його дотримуватися.

- Ну добре, - заревів Дракон. – Я загадаю вам складні загадки. Їх загадував мені один психолог. Слухайте першу:

Без чого нецікавим здається нам життя?

Без чого пісня кожна не радує буття?

Без чого наше серце не може відчувати?

Без чого кожен може лиш автоматом стати?

-Давайте проаналізуємо, - відразу ж озвався Аналіз. – Отож, що ж прикрашає наше життя, надає йому смак, що дає змогу переживати, слухати пісні, а відсутність його перетворює нас на роботів?

-Мені здається, усе зрозуміло, - сказав Синтез. – якщо ми зберемо всі перелічені ознаки до купи, то стає зрозуміло, що мова йде про емоції і почуття.

Дракон невдоволено пробурмотів:

-Добре, першу загадку ви відгадали. Подивимося, як справитесь з іншою:

Скільки буде п'ять плюс п'ять?

Пташка як співає?

Чому легко так пізнати

Тих, з ким зустрічаюсь?

Ці питання хай мені

Більш ніхто не ставить

Відповідь на них в житті

Приготує...

-І справді, адже я знаю, що п'ять і п'ять – буде десять, - пробурмотів Аналіз. – І я можу уявити, як щебечуть пташки. Що ж мені допомагає?

-І обличчя знайомих людей ми одразу ж впізнаємо, – додав синтез. – Але чому?

-Я зрозумів! – скрикнув професор Мислення. – Усі ці знання зберігаються у нашій пам'яті!

Дракон здивовано подивився на своїх полонених, які ніяк не хотіли, щоб він їх з'їв. Уже дві загадки були відгадані. Він люто глянув і заревів:

-Ну що ж, слухайте останню, найскладнішу загадку:

Розгадати таємниці
 Відповісти на запитання –
 Це, звичайно, все дрібниці,
 Якщо маєш ти бажання
 Що до чого розібратись,
 Здобувати скарб знання,
 Що завгодно зрозуміти
 Допоможе...

Як же був здивований Дракон тим, що друзі відразу здогадалися про що йде мова у цій загадці.

-Такі важкі завдання дійсно мені під силу, - з гордістю сказав професор. Розібратися, що до чого, звичайно, зможу, тому що я і є Мислення.

Дракон аж посинів із люті, бо зрозумів, що сьогодні йому не вдасться пообідати. Він змушений був відпустити полонених.

Запитання дітям:

1. Як звати професора, що всюди шукав знання і був дуже розумний?
2. Як ви думаєте, де зберігається Королівська Скарбничка Пам'яті?
3. Як звали вірних друзів професора Мислення?
4. А їхнього розвідника?

Казка «Про чарівні люстерка».

В одному королівстві у сім'ї рибалки народилася маленька дівчинка. Перед її народженням у королівство прибувала нікому не знайома старенька бабуся у старій залатаній одежині. Уночі лише у хижі рибалки горіло світло. Там чекали народження дитини. І саме у цю хижу постукала старенька і попросилася переночувати.

— Що ж! — сказав рибалка. — У нас тісно і пахне рибою. До того ж ось-ось повинна народитися дитинка. Утім, не можна старенькій жінці ночувати на вулиці. Заходьте, знайдемо і для вас місце.

— Спасибі тобі, — сказала старенька. — Доброта людська ніколи не шукає подяки, але завжди знаходить її. Твоя дочка буде щаслива у

житті. Із цими словами старенька зайшла до хатинки і рибалка постелив їй біля печі. Під ранок на світ з'явилася маленька дівчинка, і батьки назвали її Карі. Старенька подивилася на дитину і сказала батькові:

— Я хочу зробити твоїй донечці подарунок, і подала йому три маленькі люстерка. — Ці люстерка чарівні, — сказала вона. — Але в чому їх чари — вона дізнається, коли виросте.

Рибалка подякував старенькій і коли вона пішла, подивився в кожне з них, але всюди побачив тільки своє бородате обличчя. Рибалка знизав плечима і заховав люстерка на поличку...

Минуло шістнадцять років. Рибалка і його дружина забули про подарунок, що був зроблений невідомою старенькою їхній донечці Карі в день її появи на світ. Маленька Карі виросла і стала прекрасною дівчиною. Вона дуже любила веселитися, ошатно одягатись і милуватися своїм відображенням у старому дзеркалі, що вже тріснуло. Треба сказати, що Карі не дуже любила клопотатися в господі й допомагати батькам.

Якось біля берега, навпроти хатини рибалки, кинув якір великий і красивий корабель. Од корабля відійшла шлюпка і пристала до берега. На пісок зійшли люди в багатому вбранні, капелюхах з яскравим пір'ям і шаблями на боці. Видно було, що це знатні вельможі. Серед них був високий і красивий юнак з розумними і трохи сумними очима. Рибалки вийшли на берег зустрічати незвичайних гостей. Карі стояла трохи віддалік у натовпі дочок рибалок. І коли поглянула на прекрасного юнака, серце її завмерло. Її батько як старший серед рибалок поштиво наблизився до них.

— Вітаємо вас, хоробрі і працюючі рибалки! — сказав високий юнак. — Я принц Агор, приплив сюди зі своїми супутниками за велінням моєї матері — королеви і чарівниці. Вона наказала мені саме у вас, серед ваших дочок знайти собі наречену.

—Ласкаво просимо! — відповів старший рибалка. Серед наших дочок багато прекрасних дівчат. Вибирай будь-яку з них. Кожна вважатиме за честь стати нареченою принца з далекої країни.

Принц і вся його свита поселилися у рибальському селищі. Щодня принц Агор ходив по домівках, знайомився з дочками рибалок, робив їм подарунки, був дуже ввічливим і добрим, але очі його залишалися сумними.

Усі дівчата рибальського королівства хотіли сподобатися принцу, одягали своє найкраще вбрання, пригощали його різними стравами, усміхалися йому. Чи треба казати, що Карі з першого погляду покохала принца і часто тихенько спостерігала за ним, коли він ходив на березі моря або задумливо сидів на камені. Йй, як і іншим дівчатам, хотілося сподобатися принцові, але в їхню хижку він ще не заходив.

Якось Карі залишилася вдома сама. Поставила на стіл стареньке з тріщинкою люстерко, милувалася собою, зачісувала гарне золотисте волосся. Раптом маленький котик, граючись, зачепив низ сукні й розірвав його. Карі дуже розсердилася і, схопивши свій черевичок, кинула ним у котика.

Котик злякався і скочив на стіл. Прوماхнувшись, Карі вдарила черевичком у люстерко. Дзінь! — і воно розбилось.

Карі вирішила пошукати, чи не має в домі десь іще люстерко. І ось на верхній полиці у шафі вона знайшла три маленькі дзеркальця: одне зі зворотного боку було зелене, друге голубе, а третє червоне. Карі подивилася у зелене люстерко і побачила своє симпатичне обличчя з великими сірими очима і пухкенькими вустами. «Яка ж я красива! — подумала Карі. — Цікаво, що про мене думає принц? Чи здаюся я йому гарною?»

Вона піднесла до обличчя голубе люстерко і мало не випустила його від здивування. Відображення було зовсім іншим. Нечітке, ніби в

тумані, розмите. «Як дивно, — подумала Карі. — Це якісь незвичайні люстерка. Цікаво, що я побачу у третьому люстерку?»

Вона глянула в червоне дзеркало і здивувалася ще більше. Звідтіля на неї дивилось обличчя якоїсь зовсім іншої дівчини (їй спочатку так здалося): презирливо зіщулені очі, вередливо надуті губи, неприємна посмішка. Карі добре придивилась і все ж побачила знайомі риси. Це було її обличчя, але дуже воно змінилось.

— Що це за чудеса такі? — скрикнула вона. — Хто ж мені це пояснить?

— Я можу пояснити, — почувся знизу неголосний, тихий голос. — Карі подивилася вниз і побачила на підлозі котика, який мив мордочку лапкою. Раптом він заговорив людським голосом:

— Це чарівні люстерка. Тобі їх подарувала добра чарівниця в день твого народження. У зеленому дзеркальці ти бачиш себе такою, якою себе уявляєш. У голубому — такою, якою бачать тебе інші люди. Хочеш подивитися на себе чужими очима — будь ласка! А у червоному люстерці — відображення таке, якою ти є насправді. Помившись, котик скочив на підвіконня.

— Але ж чому в мене в люстерках така різна зовнішність? — розгублено запитала Карі.

— Чарівна люстерка відображає не зовнішність, — муркочучи сказав котик і уточнив: — Не тільки зовнішність, — він позіхнув і вискочив у відчинене вікно...

На наступний день принц Агор прийшов до хатини батьків Карі. Б мати спекла смачний пиріг і пригощала ним принца та його супутників. Карі сиділа за столом навпроти принца і дуже хвилювалась, її обличчя стало ще гарнішим від яскравого рум'янцю. Принц розповідав про свої подорожі і, поглядаючи на Карі, інколи ледь усміхався. Карі не могла вимовити жодного слова. Під кінець розмови старий рибалка, батько Карі, запитав Агора:

— Чи сподобалися тобі дівчата у нашому селі? Наприклад, дочка мого сусіда Пента? Правда, красуня? А її сестричка Тора — найдобріша душа!

Слова батька дуже налякали і розсердили Карі: а що коли принцу і справді сподобаються ці дівчата? А вона ж, Карі, краща! І хоча Пента і Тора були її подругами, Карі в цю хвилину ненавиділа їх, і вона раптом голосно скрикнула:

— І зовсім вони не такі хороші, як ти кажеш!

Після цих слів усі замовкли. Принц Агор зі здивуванням і сумом подивився на Карі, яка засмутилась і вже пожалкувала про те, що таке вчинила.

Гості поспішно попрощались і пішли, а Карі схопила свої чарівні люстерка, вискочила з дому і заховалась у скелях, де її ніхто не міг побачити. Вона подивилася в кожне з них і розплакалась. Червоне люстерко показало, якою її зараз уявляє принц Агор: злою, заздрісною, гордою. Карі винуватила себе за свої немудрі й непродумані слова, за примхливий характер, і в зеленому дзеркальці поступово тануло обличчя самовпевненої красуні. І чим більше сварила себе Карі, тим гірше ставало її відображення в зеленому дзеркальці. Адже воно показувало той образ, який складається у людини про саму себе.

Пройшло кілька днів. Принц Агор обійшов усі будинки в рибальському королівстві, познайомився з усіма дівчатами, але так і не зробив свого вибору. Ніхто з рибацьких дівчат не міг похвалитись особливою увагою принца. Щовечора спеціально для нього молодь села влаштовувала святкові гуляння, пісні й танці. Принц співав і танцював разом з усіма, але очі його залишалися сумними.

Карі також кілька разів говорила з ним і навіть танцювала, але кожен вечір, заглядаючи в заповітне червоне дзеркальце, вона бачила там самозакохану дівчину, тобто таку, якою бачив її принц Агор. Правда, тепер це відображення не було таким різким, і в ньому навіть

з'явилися певні приємні риси, але це було зовсім не те. Адже Карі мріяла про те, щоб принц полюбив її так міцно, як вона любила його. Інколи вона подумки просила червоне люстерко показати, якою бачать її батьки, і тут же відображення робилося симпатичним, веселим і безтурботним.

Утім, коли вона намагалася сподобатися йому і видатися кращою, ніж була насправді, то ввечері з червоного люстерка довідувалася, що образ її згас в очах принца і навіть змінився на гірший.

Вона припинила будь-які спроби закохати в себе Агора і тільки здалеку дивилася на нього, і серце її переповнювалося ніжністю.

Так минали дні за днями. Батьки Карі помітили, що вона змінилася. Дівчина більше не лінувалася, виконувала хатню роботу, стала уважнішою до батьків і привітнішою з подругами. Часто вона лагідно гладила котика і розмовляла з ним, та у відповідь він тільки муркав, ніби ніколи не вмів промовляти людським голосом.

Якось вона зі здивуванням виявила, що відображення в зеленому люстерку, тобто той образ, який вона уявляла сама, і в червоному, тобто її справжній образ, стали дуже подібними.

Та ось під кінець прогулянки принц Агор оголосив мешканцям села, що прощається з ними. Усе вмить замовкло: музика, танці і сміх. Усім стало сумно, усі були схвильовані, тому що встигли полюбити доброго і благородного принца. І коли наступила тиша, Агор сказав:

— Мені дуже шкода розлучатися з вами. Але вже закінчився мій строк, та я не зумів виконати доручення моєї матері-королеви.

— Хіба немає у нас гідних наречених? — зі здивуванням і прикрістю запитав найстарший рибалка.

— Є, але я шукав тільки одну-єдину, її образ показала мені мати і їй я відразу віддав своє серце, вона повинна була бути тут, але я не знайшов її, — відповів принц.

Цієї ночі Карі не змогла заснути від сліз і, вийшовши тихенько з хати, пішла до берега моря. Раптом вона побачила людей і серед них принца, що йшли до скелі. Карі тихенько йшла за ними. Те, що вона побачила, вразило і налякало її.

Біля скелі, у яку билися морські хвилі, люди зупинились, і один із них забив у щілину кам'яної стіни велике металеве кільце. До цього кільця прикували принца Агора, наклавши на його руки і ноги важкі кайдани.

Один із його супутників, нахилившись до нього, із сумом сказав:

— Прощайте, принце! Нам дуже боляче робити це. Але ми не в силі допомогти тобі.

— Прощайте, друзі, — відповів Агор. Голос його був твердим, але повним глибокого смутку. — Ви зробили все, що змогли. Передайте моїй матінці, що я прошу в неї пробачення за те, що не зумів виконати її наказ. Люди — а це були супутники принца з корабля — мовчки покинули скелю. Агор залишився один. Він прихилився спиною до кам'яної стіни і завмер, ніби чекаючи чогось. Карі вийшла із-за кущів і кинулася до принца.

— Я звільню тебе! — гаряче скрикнула вона.

— Хто ти? — різко повернувся Агор. — А, Карі! Ні, ти не можеш звільнити мене. Швидше йди звідси, наближається північ...

— Я не піду, я допоможу тобі!

— Ні! — суворо сказав Агор. — Якщо ти не підеш, то загинеш разом зі мною. А Дракону потрібен тільки я.

— Дракону? Якому Дракону? Я нічого не розумію!

— Добре, я все поясню тобі, але потім ти підеш.

На мене з дитинства накладено страшне закляття. Удень свого двадцятиріччя я маю бути принесений у жертву злому Дракону. Зняти це закляття може тільки Любов, моя любов до однієї дівчини, чий образ показала мені мати у своєму магічному дзеркалі. Моя мати, королева і

чарівниця, сказала мені, що я знайду цю дівчину у вашому рибальському королівстві і, коли впізнаю її, у ту саму хвилину злі чари зникнуть, із мене зніметься страшне закляття. Я довго шукав її, але не знайшов. І тепер я стану жертвою Дракона, а ти повинна піти якнайшвидше.

— Давай разом тікати звідси!

— Ні! Закляття порушити не можна, інакше великі біди почнуться в королівстві.

— А чи є якийсь інший спосіб урятувати тебе?

— Є... Але це неможливо!

— Скажи мені!

— Ні. Не скажу. Іди, Карі, прошу тебе.

Карі стояла на колінах біля принца і плакала від безсилля. У цю хвилину щось м'якеньке і пухнасте потерлося по її нозі. Це був котик.

— Принц не скаже тобі, Карі, — промуркотів він. — Тому, що не хоче спасіння такою ціною, для зняття злих чар треба, щоб жертву Дракону...

Його останні слова заглушили шум і плескіт морської хвилі. Із чорних дощових хмар ударила блискавка, заgrimів грім. Із глибини моря піднімалося величезне чорне тіло Дракона, покрите бронзовою лускою. Злий Дракон повернув свою страшну голову в їхній бік і подивився на них злими, ворожими очима.

Карі кинулася до самого краєчку берега моря, на який летіли солоні бризки від морських хвиль.

— Ось я! — голосно крикнула вона. — Бери мене, Драконе, замість принца Агора!

— Не смій, Карі! — закричав принц і кинувся до неї, розриваючи кайдани, що сковували його.

Вона обернулася, глянула на нього, і він побачив її прекрасне обличчя у світлі блискотливих блискавок.

— Ти! Це ти! Я впізнав тебе! Ти та сама дівчина із чарівного люстерка моєї матері! — скрикнув принц Агор.

В ту саму хвилину почувся страшний рев. Це від безсилля лютував Дракон, який раптом став розсипатися, ніби пісок. Через кілька секунд хвилі вгамувалися, перестали мерехтіти блискавки, затих вітер і настала тиша. Злі чари розсіялись.

А біля скелі, узявшись за руки, стояли Карі і принц Агор. Біля їхніх ніг лежали розірвані кайдани, а поруч сидів котик і, ніби нічого не сталося, умивав лапками мордочку.

— Як же я міг відразу не впізнати тебе? — тихо запитав принц.

— Я й сама не могла впізнати себе, — усміхаючись, відповіла Карі й витягла з кишені три свої дорогоцінні люстерка.

— Ось вони! Ці чудові предмети подарувала моя мати-чарівниця, перевтілившись у жебрачку, тій самій дівчині, яку я шукав, — сказав принц. Карі тримала перед собою три чарівні дзеркальця — зелене, голубе і червоне. І в усіх трьох відображалось те саме обличчя» — прекрасне, добре, щасливе.

Казка «Про Дерева - Характери».

У далекому дивному світі, у долині, що розляглася серед високих і неприступних гір, росли Дерева-Характери.

Це були незвичайні рослини. Вони своїм зовнішнім виглядом відображали характери людей, що жили далеко за горами. У кожного Дерева-Характера од стовбура відходили чотири головні гілки і багато маленьких. Ці гілки мали свої назви:

Одна називалася — Ставлення до людей, які тебе оточують.

Друга мала назву — Ставлення до справи, яку виконуєш.

Третя гілка — Ставлення до себе.

Четверта гілка була — Ставлення до власності (до свого і чужого).

У кожного Дерева-Характера гілка Ставлення до людей була найбільшою. В одного дерева вона витягнулася стрімко вгору, тому що виростила її матінка - Правдивість. В іншого дерева — скручена кільцем Брехні. А десь гілка Ставлення до себе з викликом стирчала гілкою

Самозакоханості, десь схилилася майже до землі від своєї Приниженості, а десь спокійно піднімалася до сонечка, як утілення Скромності. Гілка Ставлення до власних речей на деяких Деревах-Характерах скорчилася від Жадібності, а на інших — багато листочків розповідають про свою Щедрість.

Дуже різні Дерева-Характери росли у цьому чарівному лісі. Під деякими Характерами тріскалася земля — такими вони були важкими. Інші Характери повністю були вкриті гілками й тому були дуже колючими. А інші нагадували телеграфні стовпи з ледь помітними відростками — це прямі, відкриті Характери. Міцні Характери не змогла б розпиляти навіть бензопила, а легкі Характери хиталися на вітрі, ледве зачепившись за землю корінням. Були серед них дуже гарні дерева і незграбні, високі і стрункі, низенькі й навіть такі, що стелилися по землі.

Такі різні були Дерева-Характери тому, що росли на різному ґрунті, по-різному зігрівало їх сонце, інакше обдував їх вітер, не порівну давав вологи їм дощ. (Адже у кожній людині у житті все складається також по-різному, правда?)

Деколи налітала в долину шалена буря, люто накидаючись на Дерева-Характери. Деякі з них ламала або виривала з корінням, інші нахилила до землі, але зламати не могла. Були і такі, що не схилюлися під найсильнішим буревієм і тільки гордо розправляли свої могутні гілки. Багато людей хотіли б побувати у цьому лісі, подивитись, як виглядає їхнє Дерево-Характер. Але потрапити в цей ліс не може ніхто, і дізнатися, який у тебе характер, можна тільки вивчаючи самого себе і свої вчинки.

Додаток В**Поради дорослим:**

1. Утримуйтеся від принижень дитини образливим словом, демонстрацією своєї влади над нею, погрозою позбавити обіцяного, фізичних покарань.

2. Не кажіть малюкові, що не любите його, коли він скоїв щось погане, ослухався, образив когось, погано виконав завдання тощо. Важливо розвести у свідомості дитини оцінку її вчинків, якостей, результатів у конкретній життєвій ситуації та оцінку як людини з цілому, особистості, рідної істоти. Часткова й узагальнена оцінки — різні речі. Прихильність батьків має бути незаперечною, стабільною, незалежною від ситуації. Доцільно сказати: "Ти знаєш, як я тебе люблю. Саме тому мені боляче бачити тебе неслухняною (сердитою...)".

3. Ніколи не відмовляйте дитині у підтримці й допомозі. Вони засвідчують, що малюк завжди може покластися на дорослого, розраховувати на нього, почуватися захищеним.

4. Утримуйтеся від бажання соромити свою дитину при сторонніх, розповідати іншим про її проблеми та недоліки, карати в присутності значущих для неї людей.

5. Відмовтеся від звички порівнювати свою дитину з іншими. По-перше, це погано орієнтує вас самих та й дитину в її реальних можливостях. По-друге, в такий спосіб ви спонукаєте її на самоїдство, невдоволеність собою, ревності, заздрість тощо. До того ж поряд з нами завжди є люди, які щось уміють краще за нас, вправніші, розумніші, успішніші. Тож чи варто йти по життю пригніченим, невпевненим, незадоволеним собою? Краще налаштувати малюка на те, що кожна людина має свої чесноти й вади, сильні й слабкі сторони. Ми не кращі і не гірші за інших, а різні Знайдіть у дитині її сильні сторони, позитивно оцініть їх, порівняйте її із самою собою — вчорашньою,

сьогоднішньою, ймовірною завтрашньою. Це — хороший орієнтир, дає людині, у тому числі й маленькій, життєві сили.

6. Не намагайтеся примусом звільнити дитину від страхів (темряви, води, замкненого простору, тварин тощо). Страх ґрунтується здебільшого на пережитому малюком неприємному досвіді, негативних життєвих враженнях. Особливо небезпечно вдаватися до примусових дій щодо чутливих, вразливих, емоційно неврівноважених дітей. Це може продукувати неврози, недовірливе ставлення до дорослих, замкненість як рису характеру.

7. Пам'ятайте: запорукою повноцінного особистісного розвитку дитини раннього віку є спокійне навколишнє середовище. Надто голосна музика, крики дорослих, зловживання оцінками судженнями, перепади в настроях та оцінках дорослих заважають малюкові зосередитися, створюють дискомфорт, відчуття незахищеності, виводять з рівноваги,

8. Не варто штучно прискорювати розвиток. Особистість розвивається в своєму темпі, ритмі. Радійте кожному дневі, прожитому разом з малюком, кожному кроку на шляху його становлення, кожному, навіть незначному досягненню на складному шляху особистісного зростання. Поважайте складну роботу внутрішнього самобудівництва дитини, зрозуміло, з вашою допомогою та підтримкою. Допоможіть малюкові, життєвий шлях якого лише розпочинається, навчитися жити власними силами.

9. Контролюючи дії маленької дитини, не поспішайте, оцінювати їх. Спробуйте поспостерігати за малюком певний час, усвідомити мотиви його поведінки. Контроль дорослого має бути зваженою перевіркою життєвих досягнень дитини, обліком, обстеженням, експертизою, наглядом, проте не цензурою і покаранням. Це — допоміжний, а не каральний інструмент!

10. Будьте для дитини водночас щирим та зацікавленим партнером по спілкуванню, вихователем, який створює розвивальні для

особистісного зростання умови, учителем, який не лише збагачує знаннями та вміннями, а й формує пізнавальну активність, психотерапевтом, який „доглядає за душею”, допомагає дитині вийти зі стану депресії, забезпечує різнобарвність життєвих вражень, виступає свого роду "амортизатором", який пом'якшує впливи зовнішнього середовища [7,6].

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Забара Анна Олександрівна учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

15.09.2021
(дата)

_____ (підпис)

Анна Забара
(ім'я, прізвище)